

จันทบุรี : เมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออกบนเส้นทางอารยธรรมเขมรกับสยาม ประเทศไทย

Chanthaburi : Port City in Eastern Coast in Civilization Route between Khmer and Siam Thailand

Kampol Champapan

Chiang Mai University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองท่าจันทบุรี พบว่าจันทบุรีเป็นย่านชุมชนเมืองท่าค้าขายที่มีประวัติศาสตร์มีความเจริญรุ่งเรืองสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเด็นเรื่องของอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรโบราณ ภายหลังจากเขมรพระนครเสื่อมอำนาจลงในพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 ก็ได้เริ่มเปลี่ยนศูนย์กลางที่สัมพันธ์ด้วย มาเป็นกรุงอโยธยาที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีร่องรอยหลักฐานทั้งประเภทลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอยู่เป็นอันมาก ช่วงที่มีประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร ที่ตั้งของชุมชนเมืองอยู่ที่เมืองเพนียดโบราณ ส่วนช่วงที่มีประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับวัฒนธรรมสยาม ตั้งอยู่ที่ริมแม่น้ำจันทบุรี บริเวณตัวเมืองจันทบุรีในปัจจุบัน

คำสำคัญ : เมืองท่าการค้า ย่านประวัติศาสตร์ จันทบุรี เขมรโบราณ สยามประเทศ

Abstract

This article aimed to examine about the development of Chanthaburi as the port city. The study found that Chanthaburi is a historical urban area and it's had relations point of the Khmer reflection. After Angkor of Khmer was collapsed in the 18-19th Buddhist Centuries, Chantaburi began changing the power center relations to Ayothaya of Chaopraya river basin. By having many evidence and clues in both written and unwritten. Chanthaburi period as Khmer cultural history relations had a community center of an urban area at the ancient Paniat city and the Chanthaburi period as Siamese cultural history relations had a community center of Chanthaburi river's edge in the present Chantaburi city.

Keywords : port city, historical place, Chanthaburi, ancient Khmer, Siam

บทนำและความเป็นมา

จันทบุรีเป็นย่านที่อยู่ใกล้ชิดติดกับเขมรพระนครลงมาทางใต้ มีระยะห่างจากเมืองพระนครที่เสียมเรียบและพนมเปญ เทียบกันแล้วก็นับว่าน้อยกว่าเมื่อเทียบกับระยะห่างจากกรุงเทพฯ หรืออย่างกรุงศรีอยุธยาของราชอาณาจักรสยาม อีกทั้งยังเคยเป็นเมืองท่าสำคัญหนึ่งของเขมรโบราณ ดังจะเห็นได้จากร่องรอยหลักฐานทางด้านโบราณสถานรูปแบบปราสาทเขมรและศิลปวัตถุต่างๆ ที่พบที่เมืองเพนียดโบราณที่ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี แต่ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อภายหลังจากที่เมืองพระนครของเขมร พบความเสื่อมถอยจนล่มสลายไป สยามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในบริเวณชายฝั่งทะเลอันจันทบุรี ปรากฏหลักฐานเห็นได้ชัดอย่างน้อยที่สุดในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี พระราชโอรสในสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ได้กวาดต้อนชาวขวนมาจากล้านนา แล้วให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยที่แม่น้ำจันทบุรีจนเกิดชุมชนใหม่ขึ้นในย่านแทนที่ชุมชนชาวเมืองเพนียดโบราณที่สลายตัวไปในระยะใกล้เคียงกับการล่มสลายของเมืองพระนครของอาณาจักรกัมพูชา สภาพการเปลี่ยนผ่านจากเขมรมาเป็นสยามมีร่องรอยความเป็นมาที่แสดงให้เห็นผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างไร เป็นประเด็นสำคัญที่บทความนี้ต้องการนำเสนอ อย่างไรก็ตาม บทความนี้ก็เกิดขึ้นโดยการตระหนักถึงข้อจำกัดของหลักฐานเกี่ยวกับยุคสมัยรอยต่อดังกล่าว ดังนั้นจึงตัดความเป็นไปได้หลายประการที่ไม่เกี่ยวข้องหรือมีความชัดเจนมากพอออกไป ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาการตีความเกินเลยหลักฐานและหรือการสร้างความรู้ที่คลาดเคลื่อนซึ่งจะส่งผลกระทบต่อในทางลบ

บทความนี้จะแบ่งเนื้อหาการอภิปรายออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงที่หนึ่ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับเมืองเพนียดโบราณเป็นการเฉพาะ ช่วงที่สองเป็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชนเมืองจันทบูรณเก่าที่อยู่แทรกปนกับชุมชนเมืองจันทบุรีในปัจจุบัน การแบ่งในลักษณะนี้นอกจากจะสะดวกแก่การอภิปรายแล้ว ยังน่าจะช่วยให้เห็นประเด็นสำคัญของเนื้อหาบทความได้ง่าย นั่นคือ การเปลี่ยนผ่านจากยุควัฒนธรรมเขมร มาเป็นวัฒนธรรมสยามผ่านพื้นที่ศึกษา เช่น เมืองจันทบุรี เป็นต้น

เมืองเพนียดในวัฒนธรรมเขมรโบราณ

“เมืองเพนียด” เรียกอีกอย่างว่า “ปราสาทหินจันทบูร” ตั้งอยู่ย่านริมคลองนารายณ์และคลองสละบาบ ที่ตำบลคลองนารายณ์ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ต่อแนวถึงบริเวณเขาเนินวง ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เมืองเพนียดเป็นชุมชนโบราณพบหลักฐานทางโบราณคดีจากจารึกภาษาเขมรโบราณและสันสกฤต อายุราว พ.ศ. 800 – 1000 นับเป็นจารึกที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่พบในดินแดนประเทศไทย ชาวพื้นเมืองเป็นชาวของและเขมร สภาพพื้นที่เป็นที่ลาดเทไปสู่ที่ราบลุ่มต่ำริมลำน้ำจันทบุรี ผังเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ 1 กิโลเมตร ยาวประมาณ 2 กิโลเมตร (The Committee of Documents and Archives gather, 2001, p. 31) แนวกำแพงเมืองโบราณและคูน้ำในปัจจุบัน เท่าที่หลงเหลือให้เห็นอยู่เป็นแนวคันดินด้านทิศใต้ของเมืองมีความสูงราว 3 เมตร มีความยาวราว 50 เมตร ส่วนแนวกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ ได้ถูกทำลายไปเมื่อสร้างถนนสุขุมวิท พื้นที่ภายในคูเมืองปัจจุบันเป็นบ้านเรือนและพื้นที่เกษตรกรรมไร่นาของประชาชน ส่วนด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของเมือง พื้นที่ส่วนใหญ่ก็เป็นพื้นที่เกษตรกรรมเช่นเดียวกับภายในเมือง (The Committee of Documents and Archives Gather, 2001, pp. 31-32)

ร่องรอยหลักฐานที่พบ ได้แก่ “ซากปราสาท” เป็นแนวศิลาแลงที่เป็นศาสนสถาน มีลักษณะโอบล้อมรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง ลักษณะคล้ายเพนียดคล้องช้างและเคยมีความเชื่อว่าเป็นเพนียดคล้องช้างเก่า จึงเป็นเหตุให้เรียกว่า “เมืองเพนียด” จากองค์ประกอบการก่อสร้างที่เป็นศิลาแลงโค้งมนแบบที่ใช้สร้างปราสาทเขมร เป็นที่มาของชื่อ “ปราสาทหินจันทบุรี” แต่จากลักษณะโครงสร้างที่เป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในกรอบสี่เหลี่ยมเป็นร่องลึก มีบันไดทางลงทางทิศตะวันตก นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานว่าเป็นบารายหรือสระน้ำศักดิ์สิทธิ์ใช้ในพิธีพราหมณ์ มิใช่ปราสาทราชวัง และมีใช้เพนียดคล้องช้าง (Mollerup, 2012, pp. 7-8) เมืองเพนียด จันทบุรี เป็นสถานที่พบ “จารึกเพนียด” 1 ขนาดกว้าง 49 ซม. สูง 47 ซม. หนา 16.5 ซม. ทำจากวัสดุหินทราย จารึกด้วยอักษรเขมรโบราณและสันสกฤต ปัจจุบันได้นำมาเก็บรักษาอยู่ที่หอพระสมุดวชิรญาณ กองหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ถือเป็นจารึกเก่าแก่กว่าจารึกอื่นๆที่พบในประเทศไทย ประติมากรรม “หินแกะสลัก” เป็นรูปและลวดลายต่างๆ อาทิเช่น หน้ากาล ราชู เทวรูป และเศษถ้วยชามต่างๆ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดทองทั่ว ห่างจากปราสาทหินราว 200 เมตร (The Committee of Documents and Archives gather, 2001, p. 31)

การค้นพบหลักฐานประเภทจารึก ทำให้เมืองโบราณเพนียดสามารถกำหนดอายุที่แน่ชัดได้ว่าเป็นเมืองเก่าแก่อายุตกสมัยต้นทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 นอกจากนี้ยังพบร่องรอยอิทธิพลเขมรสมัยก่อนนครวัด ปรากฏในเศษชิ้นส่วนสถาปัตยกรรม เช่น เสากรอบประตูกลมแบบก่อนนครวัด ทับหลังมีทั้งแบบถลาบริวัต แบบไพรมง แบบบาปวน หินฐานศิวลึงค์ และแผ่นศิลาสลักรูปพระคณบดีหรือพระพิฆเนศวร (The Committee of Documents and Archives Gather, 2001, p. 31) รวมทั้งมีตำนานเรื่องเมืองควนบุรีและเรื่องนางกาไว ซึ่งเป็นตำนานที่ยากจะกำหนดอายุ แต่ได้เป็นที่มาของชื่อเรียกเมืองนี้อีกชื่อว่า “เมืองควนบุรี” ร่องรอยซากศาสนสถานก่อศิลาแลงยังสะท้อนอิทธิพลของยุคเขมรพระนคร แสดงว่าเป็นบ้านเมืองที่มีการติดต่อกับเขมรอย่างใกล้ชิด (Mollerup, 2012, p. 7) ซากโบราณสถานปราสาทหินและประติมากรรมทับหลังแบบถลาบริวัต ทับหลังแบบไพรมงและแผ่นศิลาสลักรูปพระคณบดีหรือพระพิฆเนศวรที่พบที่ชุมชนโบราณบ้านคลองนารายณ์ ปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดทองทั่ว แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางด้านศิลปกรรมแบบเขมร คล้ายคลึงกับที่พบที่ปราสาทหินกลุ่มย่านในจังหวัดสระแก้ว อาทิเช่น ปราสาทสด๊กก๊อกธม อำเภอโคกสูง ปราสาทเขาน้อยสี่ชมพู อำเภออรัญประเทศ ปราสาทเขาโล้น อำเภอตาพระยา เป็นต้น (Mollerup, 2012, pp. 44-45) ล้วนมีเส้นทางคลองโบราณและช่องเขาติดต่อกับเมืองเพนียดได้ทั้งสิ้น ร่องรอยที่แสดงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับศิลปกรรมกับอยุธยา ปรากฏอยู่ที่วัดทองทั่ว เช่น ใบสีมาหินทรายแดง ประติมากรรมรูปสิงห์ศิลา และยังมีสิ่งที่ย้ายไปตั้งอยู่ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ ตำบลเมืองจันทบุรี อำเภอเมืองจันทบุรี อีกตัวหนึ่ง เป็นสิ่งรูปแบบคล้ายคลึงกับที่พบที่วัดธรรมิกราชและวัดสามปลื้ม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สิ่งที่พบที่โบราณสถานสระแก้ว อำเภอเมืองลพบุรี สิ่งที่พบที่ปราสาทพะโค อำเภอปทุมธานี จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น จนน่าเชื่อว่าเมืองโบราณเพนียดที่จันทบุรีนี้ อาจจะเป็นเมืองทำหน้าที่ด่านทางทะเลของเมืองโบราณในเขตสระแก้วและที่ราบเขมรตอนล่าง คล้ายคลึงกับที่อยุธยาเคยเป็นเมืองทำหน้าที่ด่านแบบนี้ให้กับแคว้นละโว้ หรืออย่างเมืองบางกอกที่เคยเป็นเมืองทำหน้าที่ด่านให้กับกรุงศรีอยุธยา แต่เมืองเพนียดมีพัฒนาการแตกต่างจากอยุธยาและบางกอก ไม่เพียงไม่ได้มีพัฒนาการกลายเป็นศูนย์กลางทางสังคม แต่กลับเสื่อมโทรมจนถึงร้างไป สาเหตุน่าจะเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงเส้นทางคมนาคม ภายหลังจากเขตที่ราบลุ่มทะเลสาบเขมรสร้าง

เมืองพระนครหลวงและนครตามลำดับ (Mollerup, 2012, pp. 4-5) ส่งผลทำให้เกิดศูนย์กลางแห่งใหม่ และทางออกทางทะเลแห่งใหม่ หลังพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 เขมรพระนครยุคดิบทบาทการให้ความสำคัญกับอ่าวบางปะกงและแม่น้ำจันทบุรี แต่ชุมชนเมืองเพนียดได้ขยายไปยังเส้นทางที่ติดต่อกับอโยธยาแทนที่เขมรพระนคร จนพัฒนากลายเป็นเมืองจันทบุรีบนเส้นทางการค้าและความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับเอเชียตะวันออกเฉียง (Muakpimai, A., 1995, pp. 163-179) สถานที่สำคัญที่เป็นหลักฐานเชื่อมต่อหรือการเป็นเมืองดำรงอยู่จากสมัยทวารวดี สมัยเขมรพระนคร จนถึงสมัยอโยธยา ก็คือการพบหลักฐานใบสีมา หินทรายแดงแบบอโยธยาอยู่ที่วัดทองทั่ว วัดสมภาร วัดเพนียด วัดกลาง วัดพลับ วัดเขาน้อย วัดบน วัดโบสถ์ เป็นต้น แสดงถึงการมีชุมชนอยู่อาศัยจนมีศาสนสถานอยู่ในพื้นที่ (Rattanawirakul, U., 1990, pp. 18-29) เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงอำนาจภายนอกที่เข้ามาจากอิทธิพลของเขมรพระนคร มาสู่ละโว้-อโยธยา ก็พบว่ามีการเคลื่อนย้ายชุมชนเมืองมาตั้งอยู่ที่หน้าเขาชะบาบและริมฝั่งแม่น้ำจันทบุรี ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สามารถติดต่อกับเมืองสำคัญในกลุ่มแม่น้ำบางปะกงตลอดถึงภาคกลางของสยามได้สะดวก จึงพบร่องรอยแนวกำแพงเมืองจันทบุรีเก่าอยู่ที่บริเวณดังกล่าวอายุราว พ.ศ. 1700 (Yudee, C., 1957, pp. 14-15) เมืองเพนียดเป็นเมืองมีศักยภาพในการติดต่อกับชายทางทะเลได้สะดวก เพราะมีที่ตั้งอยู่ติดกับทะเลอ่าวไทยได้มีการพยายามของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่จะเสนอว่าชายฝั่งเมืองเพนียดนี้เป็นสถานที่แรกที่พราหมณ์โกณฑัญญะ ชาวอินเดียโบราณ ที่เข้ามาแต่งงานกับเจ้าหญิงพื้นเมือง สถาปนาอาณาจักรกัมพูชา และตั้งต้นเป็นปฐมกษัตริย์ของเขมร (Thaothong, S., 2001, p. 30) แต่เรื่องนี้ไม่มีหลักฐานแน่ชัด อีกทั้งจากลำดับศักราชในประวัติศาสตร์เขมรนั้น พราหมณ์โกณฑัญญะ (ซึ่งเราไม่ทราบแน่ชัดว่ามีตัวตนจริงหรืออาจเป็นเพียงตำนานเรื่องเล่าเพื่อสร้างสิทธิธรรมแก่สถาบันชั้นสูงของเขมรเท่านั้น) เข้ามาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 8 ขณะที่จากหลักฐานเมืองเพนียดเริ่มต้นศักราชที่ราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 12 ชาวพื้นเมืองเดิมเป็นคนเชื้อสายเขมร และชาวชอง ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองอาศัยอยู่บนที่ราบสูงบริเวณเขาคิชฌกูฏ เขาพลอยแหวน คลองนารายณ์ เขาชะบาบ เขาโปรงน้ำร้อน ต่อแนวมาจนถึงคลองท่าลาด (ในเขตตะเข็งเทรา) มีตำนานเก่าแก่เล่ากันในท้องถิ่นเกี่ยวกับเมืองเพนียดเรื่อง “เมืองกาไวและพระนางกาไว” ปรากฏความตามที่คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุจังหวัดจันทบุรี ได้บันทึกเอาไว้มีเนื้อความดังต่อไปนี้ :

“เรื่องเมืองกาไวและพระนางกาไว ตำนานนี้มีผู้เล่าสืบต่อกันมาว่า “กษัตริย์ผู้ครองนครโบราณ” (ซึ่งนครอะไรไม่ปรากฏ แต่เป็นเมืองที่เชิงเขาชะบาบ คือเมืองดั้งเดิมของจันทบุรี) พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าพรหมทัต (บางคนก็ว่าทรงพระนามว่าเจ้าบริพงษ์วงศ์สุริยาเขต) มีพระโอรสกับพระเอกอัครมเหสี 2 พระองค์ พระเชษฐาทรงพระนามว่า พระไวยทัต และพระอนุชาทรงพระนามว่า พระเกตุทัต ต่อมาเอกอัครมเหสีสิ้นพระชนม์ พระองค์จึงได้อภิเษกพระมเหสีองค์ใหม่ ทรงพระนามว่า พระนางกาไว ซึ่งทรงพระสิริพิลาส เป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าพรหมทัตยิ่งนัก และมีโอรสด้วยกันอีก 1 พระองค์

พระนางกาไวมีพระประสงค์จะให้โอรสของพระนางได้ครองราชย์สมบัติในนคร (จันทบุรี) จึงได้ทูลขอให้พระเจ้าพรหมทัตส่งพระโอรสของพระมเหสีเดิมทั้ง 2 พระองค์ ออกไปสร้างเมืองอยู่ในท้องที่ทุรกันดารทางเหนือแดนต่อแดน (เขตอำเภโปลงน้ำร้อนในปัจจุบัน) พระเจ้าพรหมทัตทรงตามใจ ต่อมาเมื่อพระเจ้าพรหมทัตสวรรคต พระนางกาไวจึงสถาปนาพระโอรสของพระนางขึ้นเป็นกษัตริย์ครองนครต่อไป และพระนางเป็นผู้สำเร็จราชการเพราะพระราชบุตรยังเยาว์พระชนม์อยู่ ดังนั้นนครนี้จึงเรียกกันติดปากว่า

“เมืองกาไว”

ต่อมาพระไวยทัตและพระเกตุทัตรู้เรื่องพระบิดาสวรรคต และพระนางกาไวครองเมือง จึงยกกองทัพลงมาเพื่อจะชิงเมืองคืน แต่กองทัพผู้กำลังของกองทัพพระนางกาไวไม่ได้ จึงถอยไป และขอกำลังจากกษัตริย์ขอมซึ่งประทับอยู่ ณ นครธม มาช่วยแก้แค้น โดยสัญญาว่าเมื่อได้เมืองแล้วจะแบ่งเมืองให้ ซึ่งกษัตริย์ขอมก็ได้ส่งกองทัพมาช่วย กองทัพคราวนี้ได้ยกมาตั้งพลับพลาพักพลอยู่นอกเมือง ตำบลที่พักพลนี้เรียกว่า “ตำบลพลับพลา” ซึ่งยังเรียกกันมาถึงปัจจุบัน

เมื่อส่งคนไปเจรจาไม่ได้ผล กองทัพของพระไวยทัตและขอมก็เข้าตีเมืองจันทบุรี พระนางกาไวเห็นจะสู้ไม่ได้ จึงขนพระราชทรัพย์ขึ้นหลังช้างที่เพนียด (ซึ่งขณะนี้ เป็นวัดเพนียดร้าง) เปิดประตูเมืองทางด้านใต้หนีไป พอกองทัพพระไวยทัตเข้าเมืองได้ก็ให้ทหารออกติดตามไป พระนางกาไวเห็นว่าจะจวนตัวก็เอาทองและเพชรพลอยออกหว่านเพื่อล่อให้ทหารเข้าศึกมัวพะวงเก็บทอง แล้วรีบลงเรือแล่นหนีไป สถานที่ซึ่งพระนางกาไวหว่านทองคำไว้เรียกว่า “ทองทั่ว” ในปัจจุบันนี้ยังมีชื่อวัดทองทั่วตั้งอยู่” (The Committee of Documents and Archives gather, 2001, pp. 96-97)

ข้อน่าสังเกตจากตำนานนี้ มีลักษณะเป็นตำนานอ้างอิงตัวละครในชาดก เช่น พระเจ้าพรหมทัต แม้ว่าบางฉบับจะอ้างว่าชื่ออื่นก็ตาม แต่นามพระราชโอรส เช่น พระไวยทัต พระเกตุทัต ก็ยังสอดคล้องกับเรื่องราวในชาดก ได้มีการนำเอาชาดกมาดัดแปลงเข้ากับเรื่องเล่าในท้องถิ่น เพื่ออธิบายความเป็นมาของเมืองโบราณและสถานที่สำคัญ เช่น วัดเพนียด วัดสละบาบ วัดทองทั่ว ตำบลพลับพลา เป็นต้น

ตำนานนี้จึงไม่น่าจะเป็นตำนานเก่าที่สืบทอดมาจากชุมชนชาวขอม เพราะชาวขอมเดิมนับถือผีบรรพชน จึงไม่น่าจะเอาตัวละครในนิทานชาดกของพุทธศาสนา มาเล่าดัดแปลงเข้ากับท้องถิ่น เดิมน่าจะเป็นเรื่องราวภายหลังจากที่มีชุมชนชาวพื้นเมืองกลุ่มใหม่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งสะท้อนเรื่องของการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ของที่มีต่อศูนย์กลางวัฒนธรรมในท้องถิ่น (Rakngan, A., 2008) ชาวพื้นเมืองกลุ่มนี้มีชื่อเรียกในท้องถิ่นว่า “คนจันท” หรือ “คนเมืองจันท” หมายถึง กลุ่มชนพื้นเมืองที่เกิดจากการผสมผสานทางชาติพันธุ์และภาษาระหว่างชาวขอมพื้นเมืองเดิมกับชาวล้านนาและชาวจีนที่เข้ามาอยู่ใหม่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย (Chumpol, P., 1995, pp. 163-198)

ทั้งนี้ผู้เล่าได้รับทราบถึงเส้นทางโบราณของที่ราบชายเขาโปร่งน้ำร้อนต่อถึงคลองท่าลาด ซึ่งมีร่องรอยเมืองโบราณรุ่นเดียวกับเมืองเพนียดที่สนามชัยเขตและแปลงยาวในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยผู้เล่าตำนานได้ยกให้เมืองทั้งสองเป็นเมืองที่พระไวยทัตกับพระเกตุทัตไปสร้างไว้ ก่อนจะมาชิงเมืองกับพระนางกาไว เป็นต้น อีกประเด็นที่ชวนให้คิดว่า ผู้เล่าตำนานนี้มีความรับรู้เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาอยู่พอสมควร ก็คือเนื้อเรื่องของพระนางกาไว มีความคล้ายคลึงกับเรื่องของพระนางศรีสุตาจันทน์นั่นเอง

เขาสละบาบ เขาพลอยแหวน ล้วนเป็นสถานที่ไม่ไกลจากชายฝั่งทะเล คลองนารายณ์ของเมืองเพนียดเองก็มีทางไหลไปยังปากแม่น้ำจันทบุรี บนยอดเขาพลอยแหวนในอำเภอท่าใหม่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของรอยพระพุทธรูปและเจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์ เป็นสถานที่ที่สามารถมองเห็นโดยรอบ เขาพลอยแหวนน่าจะเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ตามคติเมืองโบราณ ดังจะเห็นได้จากนอกจากเป็นภูเขาสูงของพื้นที่โดยรอบแล้ว ยังเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธรูป เช่นเดียวกับเขาดีสลัก เขาพระศรีสรรเพชญาราม ที่เมืองโบราณอุทองเขางูที่เมืองราชบุรี เขาพระพุทธรูปที่สระบุรี เป็นต้น

ผู้สมณยานามว่าพระองค์ดำ (le Roy noir) ผู้สร้างเมืองพิษณุโลก เป็นผู้สร้างเมืองจันทบุรี” (Gervese, 2007, p. 65) ก็มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะคำว่า “พระองค์ดำ” ชวนให้นึกถึงสมเด็จพระนเรศวร ยิ่งว่ามีความเกี่ยวข้องกับเมืองพิษณุโลก ยิ่งชวนให้นึกว่าแสรแสหมายถึงสมเด็จพระนเรศวร แต่การที่ไม่มีหลักฐานอื่นสนับสนุน เมืองพิษณุโลกก็มีอยู่ก่อนหน้าสมเด็จพระนเรศวรมาเป็นเวลานานแล้ว ตั้งแต่ในสมัยสุโขทัย ความเป็นไปได้สำหรับที่มาของข้อมูลที่แสรแสบันทึกนั้นก็คือมุมมองของคนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่เข้าใจไปว่า สมเด็จพระรามศวรคือสมเด็จพระนเรศวรองค์เดียวกัน

นอกจากการเข้ามาตั้งชุมชนของชาวยวนหรือ “โยนก” ในสมัยอยุธยาตอนต้น (อโยธยา) ในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ยังมีชาวยวนนับถือคริสต์ศาสนา ที่เรียกว่า “ญวนคริสตัง” อพยพหลบหนีการเบียดเบียนทางศาสนาจากเวียดนามเข้ามาตั้งชุมชนอยู่ที่บริเวณตัวเมืองจันทบุรี ริมแม่น้ำจันทบุรีทางทิศตะวันออก เกิดเป็นชุมชนชาวญวนคริสตัง มีศูนย์กลางอยู่ที่โบสถ์วัดน้อย ได้มีการปรับปรุงโบสถ์หลายครั้ง กระทั่งการบูรณะครั้งที่ 5 ได้มีการรื้อโบสถ์ไม้ทิ้งไป สร้างเป็นโบสถ์อาคารสถาปัตยกรรมที่สวยงามเรียกว่า “อาสนวิหารพระแม่มาเรียปฏิสนธินิรมล” หรือที่ชาวจันทบุรีนิยมเรียกว่า “โบสถ์เมืองจันท” หรือ “โบสถ์จันทบุรี” ได้รับยกย่องว่าเป็นโบสถ์คริสต์ที่สวยงามที่สุดในประเทศไทยจวบจนปัจจุบัน

ในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายนั่นเอง ก็มีชาวจีนแต่จิวเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาค้าขาย เกิดเป็นชุมชนเมืองแต่จิวขึ้นคล้ายคลึงกับเมืองปราจีนบุรี ชาวเชียงใหม่ ญวนคริสตัง และจีนแต่จิวได้อยู่ร่วมสมพงศ์แต่งงานอยู่กินกับชาวเขมรและชาวของพื้นเมือง ก็เกิดเป็นที่มาของชุมชนเมืองจันทบุรีที่บริเวณตัวเมืองจันทบุรีในปัจจุบัน สำหรับประเด็นเรื่องเมืองจันทบุรีที่ค่ายเนินวง ว่าเป็นเมืองเก่าหรือเมืองใหม่นั้น ไม่เป็นปัญหาที่ใหญ่หลวงเท่าไรนัก เพราะโบราณสถานป้อมค่ายเนินวงนั้นมีอายุอยู่ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ว่ารัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้สร้างป้อมขึ้นที่เมืองจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2377 เพื่อใช้สำหรับการสงครามที่มีกับเวียดนาม (Thipakornwong, C., 2012, pp. 1152-1153)

แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าชุมชนผู้คนอยู่อาศัย จะเพิ่มมีในบริเวณนี้หลังสงครามกับเวียดนามในรัชกาลที่ 3 แต่อย่างใด เพราะยังมีความเป็นไปได้เช่นกันที่จะมีการขยายตัวของชุมชนระดับพื้นถิ่นมายังบริเวณนี้ดังจะเห็นได้จากสภาพของวัดโยธานิมิตที่เป็นร่องรอยการเข้ามาตั้งชุมชนของชาวเมือง เมื่อมีการสร้างป้อม ชุมชนก็ได้ย้ายออกไปชั่วคราว แต่เมื่อไม่มีสงครามกับเวียดนามแล้ว เจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นผู้อำนาจรับผิดชอบเมืองจันทบุรีในขณะนั้น จึงอนุญาตให้ชาวเมืองกลับเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยภายในป้อมและวัดโยธานิมิตดั้งเดิม จากป้อมค่ายที่มีขึ้นเพื่อจะต่อสู้กับกองทัพเวียดนามก็ปรับปรุงจนกลายเป็นกำแพงเมืองจันทบุรีใหม่ในที่สุด (Thipakornwong, C., 2012, p. 1153)

“วัดโยธานิมิต” ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองจันทบุรี ตำบลเนินวง อำเภอเมืองจันทบุรี ถือเป็นวัดสำคัญประจำเมืองจันทบุรี ถึงแม้จะมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับอายุของวัดว่า สร้างขึ้นในคราวเดียวกับป้อมเนินวงหรือมีอยู่ก่อนแล้วนั้น เมื่อพิจารณาสภาพโบราณสถานของวัดที่มีโครงสร้างพื้นฐานก่อด้วยศิลาแลง จากนั้นจึงมีอิฐก่อสอปูนขึ้นไปถึงชั้นบนก็พอจะเข้าใจได้ว่าเป็นวัสดุและเทคนิคการก่อสร้างที่มีมาก่อนรัตนโกสินทร์ อย่างอื่นเช่น อาคารโบสถ์ วิหาร พระพุทธรูปปูนปั้น และเจดีย์ประธานภายในวัด เป็นรูปแบบของสมัยรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น (Amatayakul, T., 1973, pp. 22-23)

“เขาพลอยแหวน” อำเภอท่าใหม่ ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองราว 10 กิโลเมตร แต่หากเดินทางมาจากทางด้านระยอง จะถึงบริเวณเขานี้ก่อนเข้าสู่ตัวเมือง เขาพลอยแหวนมีลักษณะบางอย่างที่บ่งบอกถึง

ความเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของย่านจันทบุรี เพราะเป็นภูเขาที่เป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทหินชนวนดำ ปัจจุบันเคลื่อนย้ายจากที่ประดิษฐานเหนือยอดเขา ลงมาไว้ภายในวัดด้านล่างภูเขา ส่วนบนยอดเขานั้นทำพระพุทธรูปจำลองไปไว้แทน บนยอดเขายังมีสถูปเจดีย์สำคัญประจำเมือง (ทรงลังกา) ได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ 4 (Amatayakul, T., 1973, p. 24)

“วัดบน” อยู่ติดด้านล่างเขาพลอยแหวนไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ยังพบทับหลังแบบถลาบริวัตเคลื่อนย้ายหรือนำมาจากเมืองโบราณเพนียดอีกด้วย บนยอดเขาพลอยแหวนจะแลเห็นทิวทัศน์ที่งดงามของจันทบุรี มองเห็นบริเวณโดยรอบได้ชัด อาทิ ตัวอำเภอท่าใหม่ อำเภอเมืองจันทบุรี ปากน้ำจันทบุรี ปากน้ำแหลมหนู ย่านบางกระไซ อ่าวกระเบน เป็นต้น

เขาพลอยแหวนเป็นสถานที่โด่งดังรู้จักในหมู่ชาวต่างชาติ เพราะพบทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่า เช่น ทับทิม นิล พลอยสีต่างๆ กล่าวกันว่าชาวบ้านในละแวกย่านภูเขาแห่งนี้ ปีใดทำไร่ทำสวนไม่ได้ผลก็จะพากันมาขุดพลอยไปขาย หากโชคดีขุดได้ทับทิมก็จะร่ำรวยกันไป (Amatayakul, T., 1973, pp. 23-24) นอกจากนี้เขาพลอยแหวนยังพบหินแร่ชนิดต่างๆ ชาวบ้านเรียกว่า “ขี้แร่” แบ่งเป็น 2 ชนิด ชนิดอ่อนที่พบเหนือผิวดิน ไม่สามารถนำเอาไปเจียรระไนเป็นหัวแหวน และหินแร่ชนิดแข็ง จะพบในชั้นใต้ผิวดิน เมื่อขุดนำไปเจียรระไน ก็จะได้หัวแหวนประดับสวยงาม

ความรู้เรื่องเขาพลอยแหวนในฐานะแหล่งอัญมณีมีค่านี้ไม่ปรากฏแน่ชัดว่า เริ่มรู้จักกันตั้งแต่เมื่อใด ตั้งแต่ครั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเมืองจันทบุรี เมื่อ พ.ศ. 2419 ก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยเกี่ยวกับการขุดพลอยที่เขาพลอยแหวนไว้แล้ว โดยชาวบ้านในท้องถิ่นอาจรู้จักมานานก่อนหน้านั้นแล้ว (Chulalongkorn, K., 1965, pp. 12-13) อีกทั้งยังปรากฏในบันทึกของต่างชาติที่เดินทางเข้ามาสำรวจแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้น (Neale, 1995, pp. 159-164)

ปัจจุบันเขาพลอยแหวนเป็นที่ตั้งของวัดเขาพลอยแหวน การขุดหาอัญมณีและหินแร่ได้หยุดชงักไป ภายหลังจากถูกขุดนำออกนอกพื้นที่ไปจนแน่ใจว่าไม่มีอัญมณีและหินแร่หลงเหลืออยู่ในสถานที่ การขุดหาอัญมณีและหินแร่ได้ทำลายความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ลง ในขณะเดียวกันก็ได้มีการสร้างความเชื่อแก่เขาพลอง ที่อำเภอมะขาม ให้เป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์แทนที่จนเขาพลองเปลี่ยนชื่อใหม่เลียนแบบลังกาว่า “เขาคิชฌกูฏ” (Fine Arts Department, 1971, p. 59) และมีประเพณีการขึ้นเขาคิชฌกูฏเพื่อไหว้พระพุทธรูปจำลองในเดือน 3 ได้รับความนิยมและโปรโมทให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวแสวงบุญอันดับต้นๆ ของประเทศในเวลาต่อมา นอกจากนี้ในแง่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ จันทบุรียังมีแหล่งโบราณสถานที่หาชมได้ยาก อย่างเช่น ตึกแดง และคุกกี้ไก่อ ซึ่งเป็รร่องรอยเกี่ยวกับการเข้ามาของฝรั่งเศสในช่วงหลังร.ศ. 112 เป็นต้น

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรในดินแดนที่กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ เป็นประเด็นทางวิชาการที่ทราบกันอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะสำหรับดินแดนชายขอบของพระราชอาณาเขตอย่างจันทบุรีด้วยแล้วยิ่งเป็นเมืองท่าการค้าที่เขมรพระนคร จะต้องเข้ามาควบคุมดูแล เพื่อประโยชน์ในการเดินเรือติดต่อค้าขายและสานสัมพันธ์มิตรกับดินแดนโพ้นทะเล อย่างอินเดีย จีน เปอร์เซีย เป็นต้น

ชนพื้นถิ่นจันทบุรี นอกจากเขมรแล้ว ยังมีความเป็นไปได้ที่เมืองโบราณสำคัญเช่นเมืองเพนียดจะเป็นเมืองที่สร้างและเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวชองเป็นชาวชองที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากเขมร จึงมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองชายฝั่งทะเล ในขณะที่ก็ยังมีชาวชองอีกเป็นอันมากที่ใช้ชีวิตอย่างสงบอยู่ตามป่าเขาตอนในห่าง

จากชายฝั่งเข้าไปแต่ยังไม่ไกล เช่น ย่านอำเภอมะขาม อำเภอท่าใหม่ อำเภอทับช้าง อำเภอโป่งน้ำร้อน อำเภอสอยดาว เป็นต้น ต่อแนวจนถึงแถบเขาอ่างฤๅไน ในเขตอำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรมีบทบาทอยู่นั้น ก็เป็นช่วงเดียวกับที่วัฒนธรรมทวารวดีกำลังรุ่งเรืองอยู่ในแถบภาคกลางของสยาม อีกทั้งยังมีศูนย์กลางใหญ่อยู่ในลุ่มแม่น้ำบางปะกง เช่น เมืองศรีมโหสถซึ่งก็จัดว่าตั้งอยู่ไม่ไกลจากเมืองเพนียด เมื่อพิจารณาเส้นทางคมนาคมตามแนวชายฝั่งทะเล และเส้นแม่น้ำบางปะกง แต่วัฒนธรรมทวารวดีก็กล่าวได้ว่ามิได้มีอิทธิพลครอบงำมากเท่าวัฒนธรรมเขมร โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้องกับทวารวดีมีน้อยกว่าของเขมรนั่นก็ส่วนหนึ่ง แต่อีกส่วนหนึ่งน่าจะสืบเนื่องมาจากความเป็นเครือญาติชาติพันธุ์กันระหว่างเขมรและชาวชองในพื้นที่ ต้องรอจนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ๕๐๐ แห่งอาณาจักรอยุธยาตอนกลางของสยาม จึงเข้ามามีบทบาทครอบงำสลับกันบ้าง โดยวิธีการเติมกำลังคนอีกกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งเข้าไปในพื้นที่

นอกจากนี้จันทบุรียังมีชุมชนชาวญวนคริสตังที่เกิดจากการอพยพเข้ามาของคนญวนที่นับถือคริสต์จากเวียดนามในสมัยอยุธยาตอนปลายจากพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของผู้คน การเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างอารยธรรมสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปอย่างเขมรพระนครและสยามอโยธยา ทำให้เมืองจันทบุรีมีอัตลักษณ์โดดเด่น นอกจากเหนือทัศนียภาพของเมืองชายฝั่งทะเลที่งดงามแล้ว ยังมีผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวยวน (โยนก) ชาวญวน (เวียดนาม) ชาวเขมร กลุ่มชาติพันธุ์ของที่อยู่มาแต่เดิม การเข้ามาของคนลาวจากภาคอีสาน ฯลฯ

ปัจจุบันความสำคัญของเขาคิชฌกูฏ เขาสุกิม ที่ถูกประดิษฐ์สร้างประเพณีจนมีชื่อเสียง ผู้คนจากทั่วประเทศต่างเดินทางมาเยือนภูเขาแห่งนี้ ควบคู่กับทัศนียภาพความงดงามของอ่าวกระเบน คุ้งวิมาน แหลมเสด็จ หาดเจ้าหลาว ปากน้ำแฉมหนู ปากน้ำจันทบุรี แหลมสิงห์ น้ำตกพลิว เขาสอยดาว ฯลฯ เมืองจันทบุรีก็เป็นที่ได้รับรู้ในฐานะเมืองแห่งการท่องเที่ยว แต่เนื่องจากตั้งอยู่ไกลจากกรุงเทพฯ ไปพอสมควร ผู้คนจึงยังกระจุกอยู่ที่บางแสน พัทยา สัตหีบ ระยอง อย่างไรก็ตาม ลำพังภาพวิวทิวทัศน์ที่งดงาม ก็คงไม่อาจถือเป็นความงดงามได้อย่างสมบูรณ์หากปราศจากเรื่องราววิถีชีวิตของผู้คน

References

- Amatayakul, Tri. (1973). **History of Chanthaburi**. Bangkok : Fine Arts Department.
- Chulalongkorn, King. (1965). **Royal Travel to Chanthaburi**. Chanthaburi : Pipatanakarn of Nation Printing.
- Chumpol, Prateep. (1995). Folktales, Archeology and History of Chanthaburi. **In the Academic Papers for 72 Years of Professor Suphattaradit Ditsakul**. Bangkok : Matichon.
- Fine Arts Department. (1971). The Geographical Alphabetic Index of Chanthaburi Province **in The Selective Story about Chanthaburi**. Bangkok : Kuruspa.
- Fine Arts Department. (2010). **The Royal Chronicle of Krung Thonburi Version Pan Chantanumas (Chem), The Daily Archives, The Document told that the Miracle of Ancestors, and etc**. Nonthaburi : Sripanya.
- Gervese, N. (2007). **Histories of Natural and Politics of Siam Kingdom (In the Reign of King Narai of Ayutthaya)**. Translate by San T. Komonbutr, Nonthaburi : Sripanya.
- Mollerup, A. (2012). **Ancient Khmer Sites in Eastern Thailand**. Chiangmai : White Lotus Press.
- Muakpimai, Adisorn. (1995). Chantaburi : A Gateway for the Coastal Trade of Ayudhya in the Eighteenth Century. In Jittasevi, Kajit. (1995). **Proceedings for the International Workshop on “Ayudhya and Asia” 18-20 December 1995**. Bangkok : Thammasat University.
- Neale, F. A. (1995). Chantaburi and a Fire in the Capital. In Smithies, Michael. (ed.). (1995). **Descriptions of Old Siam**. Oxford : Oxford University Press.
- Rakngan, Anek. (2008). **Ethnicity and Cultural Adapting of Chong Ethnic Groups in Chantaburi Province**. Ph.D. Thesis of Thai Study. Mahasarakham University.
- Rattanawirakul, Uraiwan. (1990). **The Study of Archaeological Site at Wan Tong Tua and Nearby, Tambon Klongnarai, Amphoe Muang, Changwat Chanthaburi**. Master of Arts Thesis in Archeology. Silpakorn University.
- Smithies, M. (2011). Siam in Mendes Pinto’s Travels. **In Five hundred years of Thai-Portuguese Relations : A Festschrift**. Bangkok : The Siam Society under Royal Patronage.
- Smithies, M. (2012). **Seventeenth Century Siamese Explorations**. Bangkok : The Siam Society.
- Thaothong, Suchart. (2001). *Arts, Cultures, and Native Wisdom in Eastern Thailand*. Bangkok : Odianstore.
- The Committee of Documents and Archives gather. (2001). **Cultural, Historical Background, Identity, and Intelligence of Chanthaburi Province**. Bangkok : Fine Arts Department and Ministry of Education.
- Thipakornwong, Chaopraya. (2012). **The Royal Chronicle of Krung Rattanakosin in King Rama-King Mongkut Reign**. Bangkok : Sripanya.

Yudee, Chin. (1957). *Arts and Ancient Sites in Thailand as Prime Minister Field Marshal P. Pibulsongkram Offer Published for the 25th Buddhism Centuries Celebration*. Bangkok : Fine Arts Department.